

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
Część pierwsza: Zagadnienia składni polskiej w transformacyjnym ujęciu Andrzeja Otfinowskiego	23
I Zdarzenia oraz ich językowe i tekstowe odpowiedniki	25
1. Zdarzenie jako struktura predykatowo-argumentowa.....	25
2. Paradigmat syntaktyczny zdarzenia.....	26
3. Role semantyczne argumentów	29
3.1. Agens	29
3.2. Quasi-agens	30
3.3. Patiens.....	30
3.4. Środek realizacji	30
3.4.1. Argumentowy środek realizacji.....	31
3.4.1.1. Instrument.....	31
3.4.1.2. Quasi-instrument.....	32
3.4.1.3. Argument „pomocniczy”	32
3.4.1.4. Wytwór lub materiał.....	33
3.4.1.5. Lokalizator	34
3.4.2. Zdarzeniowy środek realizacji.....	34
4. Ośrodek strukturalno-semantyczny zdania	35
4.1. Orzeczenie i jego formalne typy	35
4.2. Orzeczenia analityczne nieidiomatyczne.....	36
4.2.1. Człon niepredykatowy.....	37
4.2.2. Człon predykatowy.....	40
4.2.3. Sposoby łączenia się członu niepredykatowego z członem predykatowym	43
4.2.4. Orzeczenia analityczne nieidiomatyczne prymarne.....	43
4.2.5. Konotowanie wykładników argumentów	45
4.2.6. Konotowanie wykładników komponentów czasu i miejsca	47
II Typy struktur zdaniowych	49
1. Elementarne struktury zdaniowe i zdania elementarne	49
2. Złożone struktury zdaniowe.....	52
3. Semantyczne typy orzeczeń a typ konstytuowanej struktury zdaniowej	54

4. Struktury zdaniowe homonimiczne.....	58
4.1. Homonimia elementarnych struktur zdaniowych primarnych i sekundarnych	58
4.2. Homonimia struktur elementarnych i złożonych.....	60
5. Elementarne struktury zdaniowe niesamodzielne.....	62
5.1. Konotowanie wykładników argumentów	64
5.1.1. Struktury z wykładnikiem jednego argumentu.....	64
5.1.2. Struktury z wykładnikami dwu argumentów.....	66
5.1.3. Struktury z wykładnikami wielu argumentów	70
5.1.4. Struktury bezargumentowe.....	71
5.1.5. Dyskusyjne realizacje struktur zdaniowych.....	75
5.2. Konotowanie wykładników implikowanych zdarzeń.....	76
5.2.1. Struktury z konotowanym wykładnikiem jednego zdarzenia.....	76
5.2.2. Struktury z konotowanymi wykładnikami dwu zdarzeń	79
III Transformacje bazowe elementarnych struktur zdaniowych samodzielnych	81
1. Zdania bazowe primarne i sekundarne.....	81
2. Transformacje bazowe	81
2.1. Bazowe transformacje analizujące.....	82
2.1.1. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na bezokolicznik.....	83
2.1.2. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na imiesłów bierny	84
2.1.3. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na upodrzednioną formę osobową czasownika	85
2.1.4. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na rzeczownik.....	86
2.1.5. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na przymiotnik.....	91
2.1.6. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na przysłówkę	92
2.1.7. Transformowanie zdania z orzeczeniem synte- tycznym na zaimek prosentencjalny	92
2.2. Bazowe transformacje zerujące.....	93

3. Transformacje analizujące wyższego stopnia.....	95
3.1. Transformacje przekształcające czasownik operatorowy na bezokolicznik	95
3.2. Transformacje przekształcające czasownik operatorowy na imiesłów bierny	96
3.3. Transformacje przekształcające czasownik operatorowy na rzeczownik.....	97
3.4. Czasownik operatorowy a możliwości przeprowadzania transformacji analizujących wyższego stopnia	98
IV Transformacje elementarnych struktur zdaniowych niesamodzielných prymarných.....	99
1. Transformacje analizujące pierwszego stopnia	99
1.1. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na bezokolicznik.....	100
1.2. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na imiesłów przymiotnikowy.....	100
1.2.1. Transformacja na imiesłów czynny.....	100
1.2.2. Transformacja na imiesłów bierny.....	101
1.3. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na rzeczownik.....	102
1.4. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na przymiotnik lub przysówek	105
1.5. Transformowanie orzeczenia syntetycznego na jego upodrzednioną formę osobową.....	105
2. Transformacje zerujące.....	106
V Transformacje złożonej struktury zdaniowej z elementarną strukturą zdaniową niesamodzielną prymarną	107
1. Pasywizacja.....	107
2. Prosentencjalizacja	107
Summary	109
Wykaz skrótów, skrótowców i znaków.....	110
Prace cytowane	112
Część druga: Wykaz prac bydgoskiej szkoły składniowej.....	115
1. Publikacje Andrzeja Otfińskiego.....	117
Artykuły	117
Monografie	117
Prace redagowane.....	118

2. Publikacje Andrzeja Dyszaka	118
Artykuły	118
Monografie	119
3. Publikacje Iwony Benenowskiej	120
Artykuły	120
Monografie	121
4. Publikacje Renaty Suchenek	121
Artykuły	121
Monografia	121
Część trzecia: Monografie Andrzeja Otfińskiego.....	123
<i>Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur</i> <i>zdaniowych</i>	125
<i>Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur</i> <i>zdaniowych. Elementarne struktury zdaniowe prymarnie</i> <i>matrycowe</i>	261

WSTĘP

Profesor **Andrzej Otfinowski** urodził się 22 grudnia 1929 r. w Tarnowie. Tam też odbył edukację szkolną: najpierw w Szkole Powszechnej nr 2 im. Tadeusza Czackiego (1936–1939), potem w Szkole Podstawowej nr 1 (1939–1943), by ostatecznie ukończyć I Gimnazjum im. Kazimierza Brodzińskiego (1945–1948). W latach 1948–1952 studiował filologię polską na Uniwersytecie Jagiellońskim (na tym samym roku studentami byli wówczas również Marian Kucała, Maria Malec i Jerzy Reichan). Pracę magisterską z onomastyki pt. *Nazwy miejscowe powiatu sandomierskiego w XVI w.* napisał pod kierunkiem prof. Witolda Taszyckiego (tytuł magistra uzyskał 31 grudnia 1952 r.). Po studiach był nauczycielem języka polskiego w Technikum Przemysłu Młynarskiego w Krajence (1954–1966) i Liceum Ogólnokształcącym w Złotowie (1966–1972). W roku 1968 otworzył przewód doktorski na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Doktorat uzyskał w 1972 r. na podstawie rozprawy pt. *Rzeczownik odśłowny ze stanowiska syntaktycznego* (promotorami tej dysertacji byli: doc. Henryk Misz, a po jego śmierci – już tylko formalnie – prof. Leszek Moszyński) i od 1 września tegoż roku rozpoczął pracę w Zakładzie Filologii Polskiej i Bibliotekoznawstwa bydgoskiej Wyższej Szkoły Nauczycielskiej (WSN). Prowadzone przez niego wykłady i konwersatoria wypełniały treści czerpane z najnowszych w tamtych czasach teorii lingwistycznych. Propagował idee językoznawstwa strukturalistycznego, sam prowadził badania sytuujące się w jego nurcie generatywno-transformacyjnym. Swój warsztat badawczy A. Otfinowski udoskonalił na Uniwersytecie Pittsburskim (University of Pittsburgh, USA), gdzie przebywał od kwietnia do sierpnia 1983 r. Habilitował się na Uniwersytecie Gdańskim (stopień naukowy doktora habilitowanego zatwierdzono 25 marca 1985 r.). W roku 1986 został kierownikiem Zakładu Językoznawstwa utworzonego w ramach Katedry Filologii Polskiej Wyższej

Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy (WSP). Od 1990 r. do chwili przejścia na emeryturę (w roku 2000) pracował na stanowisku profesora nadzwyczajnego (w latach 1991–1995 pełnił też funkcję Dyrektora Instytutu Filologii Polskiej WSP w Bydgoszczy).

Związek A. Otfinowskiego z toruńską szkołą H. Misza, którego Maciej Grochowski uznał „za prekursora dystrybucjonizmu w językoznawstwie polskim”¹ i który zainteresował składnią takich późniejszych językoznawców, jak Teresa Ampel, Maria Szupryczyńska, Krystyna Kallas, Edmund Oberlan czy Maria Frankowska², był w zasadzie epizodyczny. A. Otfinowski, będąc bowiem samoukiem (notabene: podobnie jak jego ówczesny opiekun naukowy), doszedł do przekonania, że sensowna analiza lingwistyczna musi uwzględniać znaczenie badanych jednostek języka. Połączył więc strukturę syntaktyczną zdania z jego strukturą semantyczną i ostatecznie stworzył własną (oryginalną) koncepcję dwóch typów struktur zdaniowych: **elementarnych** (ESZ) i **złożonych** (ZSZ), te drugie opisując jako wynik transformacji zbiorczych, dokonanych przynajmniej na dwóch strukturach elementarnych.

Teoretyczne podstawy zaproponowanego sposobu widzenia struktur składniowych, poparte bogatym materiałem przykładowym i jego szczegółową analizą, A. Otfinowski zawarł przede wszystkim w dwóch monografiach: *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych* (1982) i *Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur zdaniowych. Elementarne struktury zdaniowe prymarnie matrycowe* (1986).

Wśród ESZ A. Otfinowski wyróżnił struktury **prymarne** i struktury **sekundarne**, będące wynikiem przekształcenia (transformacji) struktur prymarnych, przy czym swoją uwagę skupił przede wszystkim na ich transformacjach analizujących pierwszego stopnia (przekształcających zdanie z orzeczeniem syntetycznym na zdanie z orzeczeniem analitycznym) i wyższego stopnia (przekształcających zdanie z orzeczeniem analitycznym na zdanie z orzeczeniem analitycznym o wyższym stopniu analityczności), które zajmują najważniejsze miejsce w teorii transformacyjnej A. Otfinowskiego³. Istotny jest też inny podział ESZ: na struktury **samodzielne**

¹ Zob. *Znaki pamięci. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. M. Grochowski, Z. Zaron, Warszawa 2014, 79.

² Zob. *ibidem*, 78.

³ Zob. A. Otfinowski, *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych*, Bydgoszcz 1982, 58–110; *idem*, *Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych*

i struktury **niesamodzielne** (prymarnie matrycowe – ESZm). Przedmiotem szczegółowego opisu A. Otfinowski uczynił ESZm prymarne (ESZmp), tj. takie, które nie są wyprowadzane z żadnych innych struktur i prymarnie występują tylko w ZSZ jako nadrzędne (matrycowe) ich członów⁴.

Za ważne w tej koncepcji składniowej trzeba uznać odróżnienie **orzeczeń czynnościowych i operacyjnych** (konstytuujących ESZ) od **orzeczeń kauzatywnych** (konstytuujących ZSZ; struktury złożone są wszakże konstytuowane nie tylko przez orzeczenia kauzatywne)⁵.

Z kolei analizując struktury z orzeczeniem analitycznym (Oa), A. Otfinowski wskazał Oa nieidiomatyczne i idiomatyczne oraz dokonał rozróżnienia wielu typów Oa nieidiomatycznych, biorąc pod uwagę funkcję i formę członów, z których takie orzeczenia się składają (predykatowego i niepredykatowego). Opisał szczegółowo sposoby konotowania przez te członów wykładników argumentów oraz komponentów czasu i miejsca⁶. Wyraził przy tej okazji pogląd, że ze względu na dużą liczebność zbioru Oa i częstość ich występowania w zdaniach powinny być one przedmiotem szczególnego zainteresowania językoznawców. Widział w tym kontekście potrzebę szczegółowych analiz czasowników będących członami formalnie konstytutywnymi Oa, by można było dokonać poważniejszej ich syntezy⁷. W osobnym artykule przedstawił swoją teorię **czasowników operatorowych**, pełniących w Oa funkcję formalno-modyfikującą⁸.

Przedstawione wyżej skrótowo koncepcje składniowe nie powstały *ex nihilo*. Rozwijały się one w określonym kontekście historycznolingwistycznym, którego początek stanowią obie wersje strukturalizmu: europejska (Ferdinanda de Saussure'a) i amerykańska (Leonarda Bloomfielda). Ta druga wersja o tyle jest istotna, że prace A. Otfinowskiego związane są z gramatyką generatywno-transformacyjną. Rozwinęła się ona właśnie na

struktur zdaniowych. Elementarne struktury zdaniowe prymarnie matrycowe, Bydgoszcz 1986, 73–92.

⁴ Zob. A. Otfinowski, *Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur...*, op. cit., 13–71.

⁵ Zob. A. Otfinowski, *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur...*, op. cit., 12–35.

⁶ Zob. ibidem, 36–54. Piotr Żmigrodzki we wstępie do swojej monografii o konstrukcjach werbo-nominalnych stwierdził: „Jedyną właściwie propozycją całościowego opisu składniowego tej grupy zjawisk językowych jest koncepcja A. Otfinowskiego (1982), która bazuje na gramatyce transformacyjnej” (P. Żmigrodzki, *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim*, Katowice 2000, 9–10).

⁷ Por. A. Otfinowski, *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur...*, op. cit., 37.

⁸ Zob. A. Otfinowski, *Czasowniki operatorowe*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne 28. Filologia Polska 11”, 67–79.

gruncie strukturalizmu amerykańskiego jako wynik jego ewolucji, począwszy od dystrybucjonizmu L. Bloomfielda, poprzez transformacjonizm Zelliga Harrisa, do generatywizmu Noama Chomsky'ego. Jego książkę *Syntactic Structures* z 1957 r. powszechnie uważa się za początek tego kierunku opisywania języka⁹, chociaż pierwsze sformułowania pojęcia gramatyki generatywnej zawiera wcześniejsza, bo z roku 1951, praca Z. Harrisa *Methods in Structural Linguistics*. Propozycja N. Chomsky'ego była znaczącym odejściem od dominującego wówczas wśród językoznawców paradygmatu, a jego książka „przedstawiła trzy rodzaje gramatyki generatywnej (gramatykę skończenie stanową, gramatykę struktur frazowych i gramatykę transformacyjną) i jednocześnie zaproponowała wzorzec przyszłych badań nad generatywnym opisem języka [...]”¹⁰. Gramatykę transformacyjną – jak stwierdza cytowany językoznawca – autor *Syntactic Structures* uznał za najlepszy model opisu języka naturalnego, uzasadniając swój wybór tym, że ten rodzaj gramatyki jest prostszy od gramatyki struktur frazowych, która poza tym nie odkrywa i nie opisuje intuicyjnie wyczuwalnych relacji składniowych między zdaniem języka naturalnego¹¹ (należy tu też przypomnieć, że N. Chomsky był uczniem Z. Harrisa, którego teoria transformacji była dla niego inspiracją, jednakże koncepcję gramatyki transformacyjnej każdy z nich rozwijał w innym kierunku, odmiennie pojmując termin *transformacja*: dla Z. Harrisa transformacją jest zbiór operacji koniecznych w celu przekształcenia pewnej konstrukcji składniowej na inną, N. Chomsky'emu reguły transformacji służą do generowania nieskończonego zbioru struktur zdaniowych ze skończonego zbioru zdań jądrowych¹²). Przedstawiony przez N. Chomsky'ego opis reguł składniowych (tj. systemu formalnych reguł generowania i transformowania zdań gramatycznych danego języka naturalnego) w kolejnej książce, opublikowanej w roku 1965 i zatytułowanej *Aspects of the Theory of Syntax*¹³, został uzupełniony o reguły semantyczne. W ten sposób powstała tzw. *standardowa wersja gramatyki*

⁹ Wstępny okres generatywizmu przedstawia m.in. I. Bobrowski, *Zagadnienia metodologii i filozofii językoznawstwa*, Kraków 2020, 85–86.

¹⁰ I. Bobrowski, *Gramatyka generatywno-transformacyjna (TG) a uogólniona gramatyka struktur frazowych (GPSG)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, 3.

¹¹ Por. ibidem.

¹² Co warto też zauważyć, artykuł Z. Harrisa *Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure* ukazuje się w tym samym roku, co omawiana rozprawa N. Chomsky'ego.

¹³ Do tej właśnie pracy odwołuje się A. Otfinowski, pisząc o transformacjach orzeczeń już w pierwszej swojej monografii *Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną bez przyimka i z przyimkami*: dla, do, Bydgoszcz 1976 (zob. 3 – przypis 19.).

*generatywno-transformacyjnej*¹⁴. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. zwolennicy standardowej teorii generatywno-transformacyjnej podzielili się na umiarkowanych jej krytyków, nazywanych *interpretatywistami*, oraz fundamentalnych jej krytyków, nazywanych *semantykami generatywnymi*. Ci pierwsi uważali, że komponent semantyczny pełni tylko funkcję interpretatywną wobec komponentów syntaktycznych, zatem budowę modelu generatywnego języka naturalnego trzeba rozpoczynać od struktury składniowej (do tej grupy obok samego N. Chomsky'ego należeli m.in. Adrian Akmajian i Ray Jackendoff). Z kolei zdaniem tych drugich w czasie generowania zdań należy wychodzić od komponentu semantycznego, by dojść do syntaktycznych struktur powierzchniowych. W ten sposób w ramach generatywizmu ukształtowały się dwie szkoły badawcze: *semantyka interpretacyjna (SI)* i *semantyka generatywna (SG)*. Trzeba też dodać, że interpretatywiści przebudowali teorię standardową tak, by ograniczyć komponent transformacyjny w celu uniemożliwienia generowania struktur nieakceptowalnych, i nazwali nowy jej model *rozszerzoną teorią standardową gramatyki transformacyjnej*.¹⁵

Istotne dla opisu zagadnień składniowych, zaproponowanego przez A. Otfinowskiego, są też różne teorie semantyczne z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego stulecia takich autorów, jak Wallace L. Chafe (*Meaning and The Structure of Language*), Charles J. Fillmore (*The Case for Case*), George Lakoff (*Instrumental Adverbs and the Concept of Deep Structure*), do których prac (wymienionych w nawiasach) często w swoich wskazanych wyżej monografiach się odwołuje, czerpiąc także w tym zakresie z poglądów filozofów i logików: Nelsona Goodmana i Bernarda Mayo (korzystał również z dużo wcześniejszych rozważań Hansa Reichenbacha).

W czasie, gdy A. Otfinowski publikuje najważniejsze w swoim dorobku książki o strukturach zdaniowych, N. Chomsky zaproponował nową teorię¹⁶, będącą radykalną rewizją jego teorii wcześniejszych, która

¹⁴ Jej założenia teoretyczne szczegółowo przedstawia I. Bobrowski, zob. idem, *Gramatyka generatywno-transformacyjna (TG)...*, op. cit., 7–27 i 98–110.

¹⁵ Por. I. Bobrowski, *Gramatyka generatywno-transformacyjna (TG)...*, op. cit., 86–87. Zob. też: H. Kardela, *Tzw. semantyka interpretacyjna a generatywna – zestawienie dwóch typów gramatyki generatywnej*, „*Studia Semiotyczne*” VII, 151 (w dalszej części tego artykułu jego autor opisał modele gramatyk budowanych w ramach SI i SG, zob. 152–154, spór pomiędzy SI i SG, zob. 154–157, wzajemne zależności między elementami obu modeli, zob. 157–169, oraz ich ocenę, zob. 169–170).

¹⁶ Ewolucję teorii N. Chomsky'ego przybliży Ewa Willim w artykule *O przyczynach zmian głównych kierunków badawczych w gramatyce generatywnej Noama Chomsky'ego (1957–2007)*,

pozwoлиłaby zbudować gramatykę uniwersalną (wspólną dla wszystkich języków), i wskazał dwie różne perspektywy jej tworzenia, które krótko scharakteryzował Ireneusz Bobrowski: „Pierwszą z nich jest ogólny system gramatyczny, który składa się z trzech komponentów: 1) leksykonu (słownika), 2) składni zawierającej komponent bazowy i transformacyjny, 3) komponentu interpretującego. Drugą perspektywą jest system uniwersalnych zasad, zawierający m.in. teorię wiązania (*binding theory*), teorię rządu (*government theory*) i teorię ograniczeń (*bounding theory*)”¹⁷. Z kolei niedawni jeszcze generatywiści – m.in. James D. McCawley, John R. Ross, Paul M. Postal czy wymieniony już wyżej G. Lakoff – zaczynają współtworzyć (konkurencyjny w stosunku do generatywizmu) paradygmat kognitywistyczny. Należy jednak pamiętać, że to semantyka generatywna dała początek lingwistyce kognitywnej.

W latach 1980–1982 z propozycją gramatyki języka naturalnego zbudowanej z reguł struktur frazowych i ich interpretacji semantycznej wychodzi Gerald Gazdar, nazywając ją *uogólnioną gramatyką struktur frazowych*. Gramatyka została w tym modelu podzielona na dwa zbiory reguł: zbiór reguł struktur frazowych zinterpretowanych znaczeniowo, który bierze bezpośredni udział w generowaniu zdań, i zbiór reguł należących do metagramatyki, który pomnaża reguły zawarte w pierwszym zbiorze (w tworzeniu tej koncepcji z G. Gazdarem współpracują inni językoznawcy, m.in. Ewan Klein, Geoffrey K. Pullum, Ivan A. Sag, Susan U. Stucky)¹⁸.

W językoznawstwie polskim lat osiemdziesiątych XX w. istotną rolę (obok uprawianego nadal dystrybucjonizmu¹⁹) odgrywały jeszcze echa wspomnianego wcześniej rozłamu, jaki nastąpił wśród zwolenników standardowej teorii generatywno-transformacyjnej. Za proponowanym przez semantyków generatywnych modelem gramatyki, w którym na jej początku powinno być znaczenie zdania zapisane w postaci formuł logicznych, do którego należy dopasowywać strukturę syntaktyczną, opowiadał się Stanisław Karolak, należący do czołowych ówczesnych polskich językoznawców zajmujących się składnią. Wykładnią tego stanowiska jest jego *Składnia*

zob. *Współczesne językoznawstwo generatywne. Podstawy metodologiczne*, red. P. Stalmaszczyk, Łódź 2012, 18–86.

¹⁷ I. Bobrowski, *Zagadnienia metodologii...*, op. cit., 88–89.

¹⁸ Por. ibidem, 88. Szczegółowy opis założeń teoretycznych propozycji G. Gazdara zob. I. Bobrowski, *Gramatyka generatywno-transformacyjna (TG)...*, op. cit., 30–59.

¹⁹ Zob. Z. Saloni, M. Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1981 (wydanie pierwsze) i 1985 (wydanie drugie zmienione).

wyrażeń predykatywnych²⁰. Natomiast model zgodny z rozszerzoną wersją standardową gramatyki generatywno-transformacyjnej dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. zaadaptował na potrzeby opisu polszczyzny I. Bobrowski i opracował (oparty na modelu N. Chomsky'ego) kurs gramatyki opisowej języka polskiego²¹.

Andrzej Otfinowski tworzył zręby swojej koncepcji składniowej w tym samym czasie, kiedy powstawał projekt gramatyki współczesnego języka polskiego w Instytucie Języka Polskiego PAN, dlatego też w swojej monografii z 1982 r. niejednokrotnie odwołuje się do publikowanych wówczas prac z zakresu prowadzonych tam badań, proponując jednakże często własny sposób opisu rozpatrywanych zagadnień. Opracowana przez niego teoria również zakłada prymat znaczenia nad strukturą składniową, jej celem wszakże jest ukazanie relacji semantyczno-syntaktycznych, które zachodzą w polskich zdaniach.

Na pewną zbieżność koncepcji S. Karolaka i A. Otfinowskiego uwagę zwrócił Tomasz Nowak, wszakże za niefortunne trzeba uznać jego stwierdzenie, iż poglądy A. Otfinowskiego były wtórne wobec poglądów S. Karolaka²². O ile bowiem w swojej teorii S. Karolak na początku generowania zdania umieszcza abstrakcyjne struktury predykato-argumentowe, a dopiero później (na kolejnym etapie tego procesu) dołącza jednostki leksykalne, o tyle w koncepcji A. Otfinowskiego struktura semantyczna od razu jest połączona ze strukturą syntaktyczną. W stosunku do ujęcia S. Karolaka teoria struktur zdaniowych A. Otfinowskiego może bardziej przypominać wspomnianą wcześniej gramatykę struktur frazowych G. Gazdara, w której każda reguła frazowa jest połączona z regułą znaczeniową. Jednak i w tym wypadku o jakiegokolwiek wtórności prac bydgoskiego językoznawcy w stosunku do prac badacza z Sussex mówić nie można. Bardzo często w nauce w tym samym czasie rodzą się zupełnie niezależne, choć bardzo bliskie sobie, teorie. Warto zauważyć, że artykuł G. Gazdara *Phrase Structure Grammar* i monografia A. Otfinowskiego *Z zagadnień transformacyjnego opisu*

²⁰ Zob. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984, 11–211.

²¹ Zob. I. Bobrowski, *Gramatyka opisowa języka polskiego (Zarys modelu generatywno-transformacyjnego)*. T. I *Struktury wyjściowe*, Kielce 1995; idem, *Gramatyka opisowa języka polskiego (Zarys modelu generatywno-transformacyjnego)*. T. II *Od struktur wyjściowych do tekstu*, Kielce 1998.

²² Zob. T. Nowak, *Przegląd badań z zakresu semantyki językoznawczej prowadzonych w Polsce po 1989 roku*, „Język Polski” XCV, z. 1–2, 14, przypis 5.

elementarnych struktur zdaniowych ukazały się w tym samym roku. Poza tym w istotny sposób ich teorie różni komponent transformacyjny (odrzucony przez G. Gazdara, obecny u A. Otfińskiego).

Za podstawowe **zadania opisu składni polskiej** A. Otfiński uznał wydzielenie zbioru elementarnych struktur zdaniowych, wyróżnienie typów paradygmatów syntaktycznych tych zdań oraz sposobów łączenia elementarnych struktur zdaniowych w złożone struktury zdaniowe²³. Pod tym kątem badania prowadzili uczestnicy proseminariów i seminariów dyplomowych, prowadzonych przez A. Otfińskiego właściwie w całym okresie jego pracy w bydgoskiej uczelni – WSN (późniejszej WSP).

Spośród szczegółowych zadań – jako (wtenczas) pilne – postulował też „opracowanie systemu transformacji zerujących w zdaniach bazowych [ze względu na częstość użycia – dop. A.S.D.] i powiązanie ich z innymi typami transformacji, zwłaszcza z transformacjami analizującymi”²⁴. Poza tym wskazał potrzebę dokładnego opracowania transform z rzeczownikami kategoriałnymi typu *posiadanie domu przez Jana* (które są wynikiem transformacji zdań z orzeczeniem nieprzechodnim, konotującym wykładnik argumentu w bierniku, por. *Jan posiada dom*) na podstawie analizy „możliwie dużej liczby przykładów przede wszystkim z wyrażonym (a nie tylko potencjalnym) biernikiem sprawcy”²⁵. Wyraził też potrzebę stworzenia słownika orzeczeń syntetycznych (czasownikowych), w którym zawarte by zostały informacje o rzeczownikowych transformach tych orzeczeń (ich liczbie, kategoriałności / niekategoriałności, właściwościach konotacyjnych w porównaniu z odpowiednimi właściwościami orzeczeń syntetycznych) oraz o zbiorze członów formalno-modyfikujących, z którymi transformy te mogą (lub nie mogą) tworzyć orzeczeń analitycznych. Uważał także, że powinien istnieć osobny słownik tychże członów formalno-modyfikujących, który zawierałby charakterystykę ich łączliwości z transformami rzeczownikowymi określonych grup orzeczeń czasownikowych i sposobu konotowania tych transform oraz wykładników argumentów²⁶. Za niezbędne uznał też opracowanie słownika syntaktycznego rzeczowników „argumentowych i komponentowych”, w którym „powinny się znaleźć informacje dotyczące możliwości przekształcania ich (w określonej formie w ESZ) na

²³ Por. A. Otfiński, *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur...*, op. cit., 7.

²⁴ Ibidem, 114.

²⁵ Ibidem, 69.

²⁶ Por. ibidem, 63.

przymiotnik-przydawkę w transformie²⁷. Wstęp do słownika miałby zawierać ogólne zasady transformacyjne dotyczące wszystkich wykładników argumentów (wyrażanych różnymi częściami mowy) w ESZ i wszelkie wyjątki od tych zasad²⁸.

Rzeczonych słowników nie udało się mu wszakże stworzyć. Nikt inny też nie podjął się ich opracowania (zgromadzony materiał pozostał w ogromnej liczbie prac magisterskich), ale zaproponowane przez A. Otfinowskiego teorie składniowe stały się podstawą i inspiracją prac językoznawczych jego uczniów: magistrantów i doktorantów²⁹. W ten sposób powstała *bydgoska szkoła składniowa*³⁰ (zob. wykaz prac powstałych w jej ramach w drugiej części niniejszej książki).

Działalność naukową wskazanej części bydgoskiego środowiska językoznawczego T. Nowak porównuje z działalnością grupy językoznawców Uniwersytetu Śląskiego, pisząc: „Ośrodki sosnowiecki i bydgoski jeszcze do niedawna stanowiły enklawy, w których żywo pobrzmiwały echa idei semantycznie zorientowanego generatywizmu; najważniejsze osoby, wokół których funkcjonowały te ośrodki, to Stanisław Karolak (Sosnowiec, a także – wcześniej i później – Warszawa i Kraków) oraz działający od niego niezależnie Andrzej Otfinowski (Bydgoszcz)”³¹. Autor ten – porównując rolę, jaką w obu środowiskach odegrali wymienieni przez niego badacze – pisze: „Myśl S. Karolaka w Zagłębiu (choć nie tylko) trafiła na podatny grunt, podjęli ją twórczo uczeni (przed 1989 r. oraz po nim), m.in. Ewa Jędrzejko i Piotr Żmigrodzki. Podobną rolę odegrał w Bydgoszczy (przed 1989 r.) A. Otfinowski, którego poglądy [...] rozwija do dzisiaj Andrzej Dyszak”³².

W moich pracach naukowych (zarówno w monografiach, jak i licznych artykułach) wykorzystałem przede wszystkim koncepcję dwóch typów orzeczeń: syntetycznych i analitycznych (zob. *Orzeczenia analityczne*

²⁷ Ibidem, 78.

²⁸ Por. ibidem, 79.

²⁹ Byłem pierwszym wypromowanym przez A. Otfinowskiego doktorem, potem doktorat przygotowała Iwona Benenowska; z kolei pod moim kierunkiem doktoryzowała się Renata Suchenek – magistrantka A. Otfinowskiego.

³⁰ Używając słowa *szkoła* czy szerzej wyrażenia *bydgoska szkoła składniowa*, mam na myśli nie tyle niewielką grupę czworga badaczy (których prace – czego mam pełną świadomość – nie są powszechnie znane i nie wywarły znaczącego wpływu na dorobek innych językoznawców), ile **metodę badawczą**, jaką stworzył A. Otfinowski i którą przyjęli jego naśladowcy, wykorzystując ją do analiz językoznawczych, przedstawianych w swoich książkach i artykułach.

³¹ T. Nowak, *Przegląd badań z zakresu semantyki językoznawczej...*, op. cit., 15.

³² Ibidem, 14, przypis 5.

z wykładnikami predykatów przykrych doznań fizycznych we współczesnej polszczyźnie; *Orzeczenia syntetyczne wyrażające cierpienia fizyczne we współczesnym języku polskim; Językowe wyrażenia zjawisk jasności i ciemności*), a także teorię orzeczeń kauzatywnych, co pozwoliło w ramach analizowanych przeze mnie pól leksykalno-semantycznych (cierpienia fizyczne i zjawiska świetlne) dokonać szczegółowego opisu (formalno-semantycznego) odpowiednich struktur z orzeczeniami syntetycznymi: niekauzatywnymi i kauzatywnymi (zob. *Orzeczenia syntetyczne wyrażające cierpienia fizyczne we współczesnym języku polskim; Językowe wyrażenia zjawisk emisji światła*). W podobny sposób opisu struktur zdaniowych z orzeczeniami syntetycznymi, wyrażającymi percepcję wzrokową, dokonała R. Suchenek (jej monografię *Orzeczenia syntetyczne wyrażające percepcję wzrokową* z roku 2012 trzeba jednak uznać za zamknięcie analiz prowadzonych w ramach metodologii transformacyjnego opisu składni polskiej, wypracowanej przez A. Otfinowskiego³³).

Swoistej oceny osiągnięć bydgoskich językoznawców w zakresie opisu orzeczeń analitycznych dokonał Piotr Żmigrodzki, pisząc: „Najpoważniejszą próbą opisu AWN [analityzmów werbo-nominalnych – dop. A.S.D.] w polskiej literaturze składniowej są prace A. Otfinowskiego (zwłaszcza 1982 i 1992) i A. Dyszaka (1992)”.³⁴ Także Ewa Jędrzejko w monografii, która została przez nią pomyślana jako „pewien rodzaj podsumowania” tej problematyki³⁵, zauważyła nasze dokonania (wymienione przez P. Żmigrodzkiego), podając je wśród prac dotyczących konstrukcji peryfrastycznych opisywanych w obszarze gramatyki³⁶, a także przywołując je w dalszej części swojej książki.

Dorobek naukowy A. Otfinowskiego nie był i nie jest ani szeroko znany, ani nie został należycie doceniony. Mimo że tom składniowy *Gramatyki współczesnego języka polskiego*, opracowany w Instytucie Języka Polskiego PAN³⁷, ukazał się w dwa lata po opublikowaniu jego monografii o elementarnych strukturach zdaniowych³⁸, praca ta nie znalazła się w żadnym

³³ Wyjątek stanowi tekst dotyczący orzeczeń kauzatywnych, jaki wkrótce się ukaże: A.S. Dyszak, *O pewnym typie orzeczeń wyrażających stany emocjonalne*, „Prace Językoznawcze” XXVII, z. 3 (w przygotowaniu).

³⁴ P. Żmigrodzki, *Właściwości składniowe...*, op. cit., 29.

³⁵ Zob. E. Jędrzejko, *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje – Znaki – Pojęcia*, Katowice 2002.

³⁶ Zob. ibidem, 20.

³⁷ *Gramatyka współczesnego języka polskiego...*, op. cit.

³⁸ A. Otfinowski, *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur...*, op. cit.

z podanych tam wykazów bibliografii (choć S. Karolak, współautor tego tomu, był recenzentem książki A. Otfinowskiego). Tylko Zuzanna Topolińska (w *Bibliografii* do trzeciej części *Składni*³⁹) wymieniła pracę A. Otfinowskiego o konstrukcjach orzeczeniowych z transformą gerundialną (z 1976 r.), w której autor wyłożył i zilustrował koncepcję nominalizacji – transformacji przekształcającej zdanie w grupę nominalną⁴⁰. Przyczyn tego stanu rzeczy można się dopatrywać – podobnie jak to przedstawił M. Grochowski w wypadku H. Misza⁴¹ – w następujących faktach: A. Otfinowski publikował niewiele (poza monografiami i pracami redakcyjnymi, opublikowanymi w lokalnym wydawnictwie bydgoskiej WSP, napisał tylko kilka artykułów zamieszczonych w monografiach zbiorowych, a nie w ogólnopolskich czasopismach językoznawczych), nie głosił referatów na konferencjach naukowych, nie zabiegał w jakiś szczególny sposób o upowszechnienie swoich koncepcji, nad którymi wszakże pracował żmudnie i wytrwale mimo trudności, jakie pojawiały się w jego karierze akademickiej (szczególnie w ostatnim okresie przed przejściem na emeryturę, nie zdążył bowiem opublikować żadnej większej pracy, która mogłaby być podstawą wystąpienia o nadanie mu tytułu profesora – być może dlatego, że odmówiono mu przyznania grantu ministerialnego, a ówczesne władze Instytutu Filologii Polskiej bydgoskiej WSP odmówiły mu zatrudnienia po ukończeniu 70. roku życia, mimo że zależało mu tylko na prowadzeniu seminariów dyplomowych).

Asumptem do opracowania niniejszej książki stała się **95. rocznica urodzin Profesora Andrzeja Otfinowskiego**, którą w ten sposób (tj. przypomnieniem jego koncepcji transformacyjnego opisu struktur składniowych) postanowiłem uczcić. Moim celem było też wznowienie tekstów dwóch najważniejszych dla bydgoskiej szkoły składniowej monografii⁴². Jestem bowiem głęboko przekonany, że teorie składniowe A. Otfinowskiego należy nie tylko ocalić od zapomnienia, ale i raz jeszcze przedstawić je po czterdziestu latach od ich powstania. Przekonanie to umocnili też Recenzenci niniejszej publikacji: **Profesorowie Ireneusz Bobrowski i Piotr Zbróg**, którym w tym miejscu **składam serdeczne podziękowania** –

³⁹ Zob. Z. Topolińska, *Składnia grupy imiennej*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego...*, op. cit., 301–389.

⁴⁰ Zob. A. Otfinowski, *Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną...*, op. cit.

⁴¹ Zob. *Znaki pamięci...*, op. cit., 78.

⁴² Zgodę na ponowną ich publikację wyraził p. Marek Otfinowski, syn Profesora A. Otfinowskiego, który posiada odpowiednie pełnomocnictwo do prowadzenia działań w jego imieniu.

przede wszystkim za pozytywne opinie na temat mojej pracy, ale również za wskazanie tych kwestii, które wymagały poprawy czy uzupełnienia. Mam nadzieję, że udało mi się (przynajmniej w zadowalającym stopniu) sprostać sugestiom zawartym w obu recenzjach. Ponoszę pełną odpowiedzialność za wszystkie niedoskonałości przygotowanej monografii, których – jako autor – jestem w pełni świadomy.

W **pierwszej części** książki, zatytułowanej *Zagadnienia składni polskiej w transformacyjnym ujęciu Andrzeja Otfinowskiego*, przedstawiłem w pewien systematyczny sposób teorię składniową swojego Mistrza. Pragnę wszakże w tym miejscu podkreślić, że **jedynym autorem** zawartych tam **treści jest A. Otfinowski**, dlatego też miejscami mój tekst jest zbieżny z oryginalnym jego źródłem. Punktem wyjścia jego rozważań w rozprawie z 1982 r. są konkretne przykłady zdań, ale już w pierwszym jej zdaniu Autor wiąże je ze zdarzeniem rozumianym jako struktura predykatowo-argumentowa (w planie treści)⁴³. Zatem referowanie przeze mnie zagadnień składających się na koncepcję A. Otfinowskiego rozpoczynam od wyjaśnienia pojęcia związanego z terminem *zdarzenie* oraz rozumienia jego paradygmatu syntaktycznego, przechodząc w dalszej kolejności do opisu ról semantycznych argumentów. Potem omawiam zagadnienie ośrodka formalno-semantycznego zdania, skupiając się na typach orzeczenia (szczegółowo przedstawiam teorię orzeczeń analitycznych). Ich opis kończy pierwszy rozdział tej części książki. Rozdział drugi dotyczy struktur zdaniowych (elementarnych i złożonych; tutaj też pojawia się omówienie istotnego w koncepcji A. Otfinowskiego odróżnienia orzeczeń czynnościowych i operacyjnych od orzeczeń kauzatywnych oraz szczegółowy opis elementarnych struktur zdaniowych prymarnie matrycowych prymarnych). W rozdziałach od trzeciego do piątego przedstawiłem koncepcję transformacji elementarnych struktur zdaniowych samodzielnych i elementarnych struktur zdaniowych niesamodzielnych prymarnych oraz złożonej struktury zdaniowej z elementarną strukturą zdaniową niesamodzielną prymarną na zaimkę presentencjalny. W przygotowanym w ten sposób opisie teorii A. Otfinowskiego korzystam zarówno z wprowadzonej przez niego terminologii, jak i z jego przykładów podawanych w obu

⁴³ Zob. A. Otfinowski, *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur...*, op. cit., 5 oraz 116, przypis 1.

monografiach, niekiedy je tylko modyfikując⁴⁴. Pomijam natomiast szczegółowe rozważania i dyskusję, jaką A. Otfinowski prowadzi w tych książkach z koncepcjami innych językoznawców, miejscami wszakże powtarzam odwołania do prac składniowych cytowanych przez niego językoznawców.

Wznowione teksty monografii A. Otfinowskiego stanowią **trzecią część** niniejszej książki⁴⁵. Obie te prace są już – poza bibliotekami – od dawna niedostępne. Ich oryginalne wydania przypominają natomiast skany autentycznych okładek, zamieszczone przed tekstem każdej z tych książek (strony tytułowe i redakcyjne zostały w miarę wiernie przepisane). Przygotowane do druku w latach osiemdziesiątych XX w. i składane wówczas w Wydawnictwie Uczelnianym WSP techniką niedysponującą możliwościami formatowania tekstu (stosowania kursywy czy pogrubienia), wydane zostały w bardzo słabej jakości drukarskiej (wymagały nawet ręcznego uzupełniania i poprawiania), co utrudniało lekturę tych książek⁴⁶. Żywię zatem nadzieję, że zarówno przygotowana monografia rocznicowa jako całość, jak i wznowione w niej teksty monografii A. Otfinowskiego, znajdą swoich odbiorców nie tylko w gronie badaczy starszego pokolenia, ale i młodych polskich językoznawców oraz studentów polonistyki.

Andrzej S. Dyszak

Bydgoszcz, 2024–2025

⁴⁴ W niewielkim stopniu wykorzystuję monografię *Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną...* (op. cit.) oraz artykuł o czasownikach operatorowych (*Czasowniki operatorowe...*, op. cit.). Stosuję ustalone przez A. Otfinowskiego „skrótów gramatycznych” i znaki (poza oznaczeniem orzeczeń syntetycznych, dla których używam skrótu Os, a nie O), wprowadzam też – w miarę potrzeby – swoje oznaczenia.

⁴⁵ Strony każdej z przepisanych komputerowo przeze mnie prac mają (w tzw. nagłówku) własną numerację (zgodnie z nią w obu monografiach sporządzono na nowo spisy treści, a w pracy z 1986 r. także *Indeks orzeczeń*) – odrębną od tej zastosowanej w tzw. stopce, stanowiącej kontynuację numeracji głównej.

⁴⁶ Jedyną znaczącą zmianą, jaką wprowadziłem w obu tekstach (poza ich formalnym „uporządkowaniem” i odpowiednim sformatowaniem, tj. wprowadzeniem kursywy, pogrubień, ujednoliconych odstępów w tekście, poprawy interpunkcji) jest zamiana przypisów końcowych na przypisy dolne (w celu ułatwienia lektury) i zastosowanie *harwardzkiego* systemu odsyłaczy. Zmieniłem pisownię *nie* z imiesłowami przymiotnikowymi z rozłącznej na łączną. Wykazy skrótów uzupełniłem o te, które pojawiają się w tekście każdej z monografii, a które nie zostały przez A. Otfinowskiego wyjaśnione. Podobnie uzupełniony jest *Indeks orzeczeń* w monografii z 1986 r.